

λογία βρίσκουν πλατειά θέση στο έργο του Kant. Ἡ ἀναγκαιότητα τῆς ἐδραίωσης τῆς ἠθικῆς τάξης σ' ἓναν ὑπερβατικὸ κόσμον ἢ σ' ἓνα «βασιλικο σκοπῶν», φέρει σὰν ἀμεσές συνέπειες τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ ὡς προσδιοριστικῆς αἰτίας τοῦ Παντός.

Ὑστερα ἀπὸ τὴν ἀνάλυση καὶ τὸν ἔλεγχο τῆς κριτικῆς τοῦ Kant γίνεται φανερό, ὅτι ἡ νομιμότητα τῆς Μεταφυσικῆς ὡς φιλοσοφικῆς ἐπιστήμης εἶναι ἀπόλυτα ἐξησφαλισμένη. Ἀντίθετα πρὸς τὶς ἀπόψεις τῶν ἀγνωστικιστῶν καὶ τῶν ρελατιβιστῶν κάθε τύπου, ἡ οὐσία εἶναι ἐπιδεκτικὴ γνώσης. Κατὰ τὴ φαινομενολογικὴ σχολή, τονίζει ὁ Jolivet, «ἡ οὐσία μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀντικείμενο ἐπιστημονικῆς γνώσης καὶ νὰ θεμελιώσῃ τὴν ἐπιστήμη τῆς μεταφυσικῆς» (op. cit., σελ. 360). Τὰ προβλήματα ποὺ ἀπασχολοῦν τὴν ἐπιστήμη αὐτή, ἀποτελοῦν ἓνα εἰδικὸ πεδίο ἔρευνας, ποὺ τῆς ἀνήκει ἀποκλειστικά. Ἡ μέθοδος ποὺ χρησιμοποιεῖ γιὰ τὴ λύση τῶν προβλημάτων της, συνιστᾷ μιὰ τροπικότητα ἔρευνας, ποὺ καμμιά ἄλλη ἐπιστήμη δὲν μπορεῖ νὰ χρησιμοποιήσῃ.

V. Η ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗΣ

Ἀπὸ ὅσα εἶπαμε ὡς τώρα, καταφαίνεται ἡ εἰδικὴ προβληματικὴ, ὅπου ἀναλύεται ἡ ἐρευνητικὴ προσπάθεια στὸν τομέα τῆς Μεταφυσικῆς. Κατὰ τὸν Cresson, τὰ ἐπὶ μέρους θέματα τῆς Μεταφυσικῆς εἶναι.

- α) τὸ πρόβλημα τῆς πρώτης ποιητικῆς αἰτίας,
- β) τὸ πρόβλημα τῶν τελικῶν αὐτιῶν,
- γ) τὸ πρόβλημα τῆς ὑφῆς τοῦ ὄντος
- καὶ δ) τὸ πρόβλημα τῆς τύχης τῶν ζώντων ὄντων καὶ ἰδιαίτερα τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὸ θάνατο. Ἐπαγωγικὰ ἐνεργώντας καὶ μὲ διαδοχικὲς γενικεύσεις, μὲ βάση τὸ κριτήριο τῆς ἀναγωγῆς τοῦ ἐπὶ μέρους ὄντος στὴν προσδιοριστικὴ του αἰτία, διαπιστώνομε ὅτι τὰ ἀντικείμενα τῆς Μεταφυσικῆς ἐκτὸς ἀπὸ τὸ εἶναι καὶ τὴ λειτουργικὴ του τροπικότητα, τὸ γίνεσθαι, ποὺ ἡ μελέτη των ἀποτελεῖ μιὰ βασικὴ προκαταρκτικὴ ἔρευνα, τὴν Ὀντολογία, εἶναι ὁ ἀνθρώπος, ὁ κόσμος καὶ ὁ Θεός. Συνεπῶς τὰ προβλήματα τῆς εἶναι τὰ ἀκόλουθα.

1. *Τὸ ἀνθρωπολογικὸ πρόβλημα*, πὸν ἔρευνᾶ τὴ φύση, τὴ σύσταση, τὴ λειτουργία, τὴν προέλευση καὶ τὴν τύχη τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, καθὼς καὶ τὸν τρόπο τῆς θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς ἀντιμετώπισης τοῦ προβλήματος τῆς ζωῆς. Ἡ συστηματικὴ ἔκθεσις τῆς ἔρευνας αὐτῆς ἀποτελεῖ τὴ *Φιλοσοφικὴ Ἀνθρωπολογία*.

2. *Τὸ κοσμολογικὸ πρόβλημα*, ὅπου διακρίνομε τὰ μερικὰ προβλήματα, πὸν ἀναφέρονται στὴν προέλευση, σύσταση καὶ λειτουργία τοῦ κόσμου, νοουμένου ὡς κόσμου φυσικοῦ καὶ ὡς κόσμου ἀνθρώπινου. Στὴν πρώτη περίπτωση ἔχομε τὴ *Μεταφυσικὴ τοῦ φυσικοῦ κόσμου ἢ Κοσμολογία*, ἐνῶ στὴ δεύτερη ἔχομε τὴ *Μεταφυσικὴ τῆς κοινωνίας ἢ Κοινωνιολογία*.

3. *Τὸ θεολογικὸ πρόβλημα*, πὸν ἔρευνᾶ τὴ φύση καὶ τὴν ὕπαρξη τοῦ Θεοῦ ὡς ὄντοτητας, πὸν ἔχει ἐξουσία προσδιορισμοῦ τῆς ὕπαρξης καὶ τῆς λειτουργίας τοῦ κόσμου. Ἡ συστηματικὴ ἔρευνα τοῦ προβλήματος αὐτοῦ ἀποτελεῖ τὴ *Φιλοσοφικὴ Θεολογία*.

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟ

ΟΝΤΟΛΟΓΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΓΕΝΙΚΟΣ ΚΑΤΑΤΟΠΙΣΜΟΣ. — ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

1. *Ἡ οὐσία τοῦ πραγματικοῦ. — Τὸ εἶναι καὶ τὸ γίνεσθαι.*

Ἄν θέλαμε νὰ ἀναλύσωμε τὸν κόσμον τῶν ὄντων καὶ τῶν πραγμάτων, θὰ βρῖσκαμε πῶς ὑπόστρωμά του εἶναι μιὰ οὐσία ἀπλή, ποὺ κύριο κατηγορημά της εἶναι ἡ ὑπαρξὴ ἢ ὅπως ἀλλοιῶς λέμε, τὸ εἶναι. Στὴν ἀπόλυτη καθαρότητά του τί σημαίνει εἶναι; ὁ Παρμενίδης τὸ ὀρίζει ἀπλῶς μὲ τὸ ρῆμα «ἐστί», θέλοντας ἔτσι νὰ δείξῃ τὴν στατικότητα τοῦ παντός. Ὁ ὀρισμὸς ὁμως αὐτὸς δὲν λύνει τίς δυσκολίες, γιατί ἀντίθετα πρὸς τὴν ἀποψη τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ἑλεατῶν τὸ εἶναι ἐνέχει δυναμισμό, ποὺ κύριο χαρακτηριστικὸ του εἶναι ἡ κίνηση. Τὸ εἶναι δὲν ἀποτελεῖ μιὰ ἀπονεκρωμένη καὶ στατικὴ κατάσταση, γιατί ἂν συνέβαινε τέτοιο πρᾶγμα, ὁ κόσμος ποὺ εἶναι ἡ ἐμπειρική, δηλαδή ἡ χωρο-χρο-νική του ἐκδήλωση, θὰ εἶχε πρὸ πολλοῦ παύσει νὰ ὑπάρχῃ. Στὴν πραγματικότητα διαπιστώνομε μιὰ ἐξέλιξη τοῦ κόσμου, μιὰ προο-δευτικὴ πορεία, ποὺ ὁ δικαιολογητικὸς της λόγος ἀνάγεται στὴ δυναμικὴ ὑφὴ τοῦ εἶναι. Σὲ κάθε στιγμὴ τὸ εἶναι ἐμφανίζεται μὲ μιὰ ἀπειρία δυνατικῶν μορφῶν, ποὺ ἡ κάθε μιὰ των ἔρχεται νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν προηγούμενη ἐξ αἰτίας τῆς ροῆς τοῦ χρό-νου. Ἡ μορφή αὐτὴ σὲ σχέση μὲ τὴν προηγούμενη θετικὴ κατά-σταση καλεῖται *ἑτερότητα*, δηλαδή ἡ ἕτερη ὄψη της. Στὴ ροὴ λοιπὸν τοῦ χρόνου γίνεται μιὰ συνεχὴς *διαδοχὴ ἑτεροτήτων*, ποὺ καλεῖται *γίνεσθαι*. Εἶναι φανερό, πῶς ἀπὸ ἀποψη οὐσίας τὸ γίνεσθαι δὲν εἶναι ἀπόλυτα διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ εἶναι, μὰ ἕνας τρόπος ποὺ ἀφορᾷ τὴν λειτουργία του. Ἔτσι, ἀνάμεσα στὸ εἶναι

και στο γίνεσθαι ουσιαστικά υπάρχει ταυτότητα και το γίνεσθαι δεν είναι παρά αυτό το ίδιο το είναι θεωρούμενο από άποψη λειτουργική.

2. Ιστορικότητα.

Ἡ ὕπαρξη τῶν ὄντων μέσα στο πεδίο τῶν ἐμπειρικῶν συνθηκῶν τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου τοὺς προσδίδει μιὰ ἰδιαίτερη χροιά, ποὺ καλεῖται *ιστορικότητα*. Ἡ ἰδιότητα αὐτὴ εἶναι συνώνυμη μὲ τὴν κοσμικότητα ἢ κοσμικὴ πραγματικότητα. Εἶναι αὐτὸ ποὺ συνήθως ὀρίζομε ὡς συγκεκριμένο πραγματικό.

Ἡ ἰστορικότητα βρίσκεται σὲ ἀντίθεση

α) μὲ τὸ καθαυτό, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν οὐσία τῶν ὄντων καὶ ποὺ, ἀνάλογα μὲ τὴ θεωρία, εἶναι ἢ δὲν εἶναι προσιτὸ στὴ νόηση καὶ

β) μὲ τὸ κατηγορικό, ποὺ δὲν εἶναι παρά ἡ εἰκόνα ποὺ σχηματίζει ἡ νόηση μὲ τὰ γνωστικά της μέσα. Τὸ κατηγορικό προέρχεται ἀπὸ τὸν ὄρο *κατηγορία*, ποὺ ἀποτελεῖ νοητικὸ τύπο, ὅπου τυποποιεῖται τὸ συγκεκριμένο πραγματικό, προκειμένου νὰ γίνῃ προσιτὸ στὸ πνεῦμα. Ἡ κατηγορικὴ μετάπλαση τοῦ πραγματικοῦ ἀπὸ τὴ σκεπτόμενη συνείδηση ἀποτελεῖ σπουδαιότατη ἐνέργεια, γιατί χωρὶς αὐτὴν θὰ ἦταν ἀδύνατη κάθε ἐπαφὴ της μὲ τὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα, καθὼς ἐπίσης καὶ κάθε προσπάθειά της νὰ τὴν προσδιορίσῃ. Ἡ νόηση ἔτσι ἢ ἄλλοιῶς δουλεύει μὲ εἰκόνας, ποὺ κατασκευάζει χάρις στὴν ἱκανότητά της νὰ μεταβάλλῃ μιὰ ἰστορικὴ πραγματικότητα σὲ κατηγορικὴ ἰστορικότητα. Φυσικά, ἡ τελευταία αὐτὴ μορφή ἰστορικότητας ἔχει μιὰ ἰδιοτυπία, ποὺ συνίσταται στὸ ὅτι ἐνῶ ἀποτελεῖ ὄντοτητα, ὥστόσο δὲν ἔχει ἐμπειρικὴ ὕφή, γιατί εἶναι ὄντοτητα νοητικὴ.

3. Ἐμπειρία καὶ μετεμπειρία.

Συχνὰ γίνεται διάκριση ἀνάμεσα σ' ἐκεῖνο ποὺ εἶναι ἀντιληπτὸ μὲ τίς αἰσθήσεις καὶ σ' ἐκεῖνο ποὺ βρίσκεται πέρα ἀπὸ τὰ ὄρια τοῦ αἰσθητοῦ. Τὸ πρῶτο καλεῖται *ἐμπειρία*, ποὺ σημαίνει ἐπίσης καὶ τὴν αἰσθητηριακὴ ἐνέργεια τοῦ ψυχο-νοητικοῦ μας

μηχανισμού, πού μᾶς χρησιμεύει νὰ παίρνωμε γνώση τοῦ ἀντικειμένου. Τὸ δεύτερο καλεῖται *μετεμπειρία* καὶ μὲ τὸν ὄρο αὐτὸ ἐννοοῦμε

α) ἀπὸ ἀποψη ὑποκειμενικῆς θεώρησης τῶν πραγμάτων τὸ πέρα ἀπὸ τὴν ἐμπειρικὴ ζωὴ *ἐπέκεινα*, πού ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ γνωρίσῃ ἢ τοῦλάχιστο νὰ ἀνακοινώσῃ ἐξ αἰτίας τοῦ μυστηρίου, πού καλύπτει τὸ γεγονὸς τοῦ θανάτου καὶ

β) ἀπὸ ἀποψη ἀντικειμενικῆς θεώρησης τῆς διάρθρωσης τοῦ εἶναι τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων, τὸ βασικὸ των ὑπόστρωμα, πού εἶναι καὶ βασικὸ ὑπόστρωμα τοῦ εἶναι γενικά. Στὸ δεύτερο αὐτὸ νόημα ἐμπειρία καὶ μετεμπειρία ἀποτελοῦν ἀδιάρρηκτη ἐνότητα. Ἡ μετεμπειρία εἶναι αὐτό, πού ἔξω ἀπὸ τίς χωρο-χρονικὲς συνθήκες ὑπάρχει καθ' ἑαυτὸ καὶ ἐκφράζεται μέσα στὸν κόσμον τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου μὲ τὴ μορφὴ ἐμπειρικῶν ἀντικειμένων. Αὐτὴ ἡ ἐνότητα ἐμπειρίας καὶ μετεμπειρίας ἀποκλείει κάθε ὑπαρκτικὴ διαφοροποίησιν ριζικοῦ χαρακτήρα ἀνάμεσά τους. Γι' αὐτὸ καὶ τὴ διάκριση πού κάναμε πιὸ πάνω, δὲν πρέπει νὰ τὴν ἐννοήσωμε στὸ πλάνο ἐνὸς δυϊσμοῦ ὁποιασδήποτε μορφῆς. Ἡ ἐμπειρία δὲν ἔχει χωριστὴ ὄντικὴ ὑπόσταση οὔτε εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴ μετεμπειρία. Οἱ δύο αὐτοὶ ὄροι πρέπει νὰ νοηθοῦν σὰν κατηγορίες παραστατικῆς καταστάσεων τοῦ εἶναι, πού ὑπόστρωμά του εἶναι ἡ καθαρὴ οὐσία.

4. Ὑπερβατικότητα.

Ὁ ὄρος ὑπερβατικότητα ὀφείλεται στὸν Kant, πού θέλησε νὰ ὑποδηλώσῃ μιὰ ἀρχή, πού συντελεῖ ὥστε τὰ πράγματα νὰ μποροῦν νὰ γίνουν ἀντικείμενα γνώσης. Στὴν καντικὴ ἐννοια ἡ ὑπερβατικότητα ἔχει γνωσιολογικὴ μόνο σημασία. Ὁ Husserl τῆς ἀποδίδει εὐρύτερο νόημα καὶ τὴν ἀνάγει σὲ βασικὸ γνῶρισμα τῆς καθαρῆς ὑποκειμενικότητας.

Ὁ ὄρος ὑπερβατικότητα ἀπὸ ὄντολογικὴ ἀποψη σημαίνει τὴν τάσιν τῶν ὄντων γιὰ ἑτερότητα, γιὰ ἀλλαγὴ, γιὰ ἔξοδο ἀπὸ τὴ συνήθη κατάστασιν τοῦ εἶναι των σὲ μιὰ ἄλλη. Ἡ τάσις τῆς ὑπερβατικότητας ἀποτελεῖ φυσικὴν τάσιν τοῦ εἶναι γενικά ἐξ αἰτίας τῆς δυναμικῆς του ὑφῆς. Τὸ στοιχεῖο τῆς ἑτερότητας πού ἀποτελεῖ

τὸ κύριο κατηγορημὰ του, παίζει ἀποφασιστικὸ ρόλο στὴ διάταξη τῶν καταστάσεων καὶ στὴ διαδοχὴ τῶν φάσεων, ποὺ τὸ εἶναι περνᾷ στὴν ἀνάπτυξη τοῦ γίνεσθαι του. Ἐννοεῖται, ὅτι ἡ ἑτερότητα πρέπει νὰ νοηθῆ ἀπὸ τὴν ἀποψη μιᾶς ποιοτικῆς διαφοροποίησης τοῦ εἶναι, μορφικῆς φυσικὰ ὑφῆς, ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐσωτερικὴ του ὀργάνωση κι' ὄχι στὴν ἐξωτερικὴ διάκριση ἀνάμεσα στὸ εἶναι καὶ στὸ μὴ εἶναι. Τὸ μὴ εἶναι δὲν ἔχει θετικὴ ὑπαρξὴς καὶ γι' αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ ἀποδοθῆ στὴν ἑτερότητα σὰν βασικὸ χαρακτηριστικόν. Ὁ Πλάτων λέγει χαρακτηριστικὰ στὸ Σοφιστὴ του: «καὶ μὴν οὔτε δίκαιόν γε οὔτε δρθόν φραμεν ὄν ἐπιχερεῖν μὴ ὄντι προσαρμόττειν» (238c). Τὸ μὴ εἶναι ἀποτελεῖ καθαρὴ ἄρνηση καὶ ἡ ἐπέλευσή του μὲ μορφὴ ἑτερότητας θὰ ἐπέφερε τὴν ἐκμηδένιση τοῦ εἶναι.

Ἡ ὑπερβατικὴ διακρίνεται σὲ ἐξωκοσμικὴ καὶ ἐνδοκοσμικὴ. Ἐξωκοσμικὴ εἶναι ἡ ὑπερβατικὴ τοῦ πλατωνικοῦ κόσμου τῶν Ἰδεῶν, ποὺ μόνον αὐτὸς ἔχει πραγματικὴ ὑπόσταση, ἐνῶ ὁ αἰσθητὸς κόσμος δὲν εἶναι παρὰ ἓνα καέκτυπό του. Στὴν ἐξωκοσμικὴ ὑπερβατικὴ ἀνάγει τὴ θέση τοῦ Θεοῦ ὁ θεϊσμός, ἐνῶ κατὰ τὴ θεωρίαν τῆς ἐνδοκοσμικῆς ὑπερβατικότητας (μὲ τοὺς πανθειστὲς ὡς κυριώτερους ἐκπροσώπους) ὁ Θεὸς ταυτίζεται μὲ τὸν κόσμον.

Στὴν ἐποχὴ μας ὁ ὅρος ὑπερβατικὴ εἶναι πολὺ συνηθισμένος καὶ σημαίνει, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐξωκοσμικὴ, τὴν ἐνδοκοσμικὴ κυρίως ὑπερβατικὴ. Στὴ σύγχρονη φιλοσοφία ἡ ὑπερβατικὴ σημαίνει διαλεκτικὴ κίνηση, ἀλλαγὴ παραγεγραμμένων καταστάσεων μὲ διαδοχικὲς ὑπερβάσεις, ποὺ ἀποτελοῦν στὸ σύνολόν των μιὰ συνισταμένη ποὺ παρουσιάζεται ὡς ροὴ τοῦ εἶναι.

5. Διαλεκτικὴ.

Ἡ δυναμικὴ ὑφῆ τοῦ εἶναι, ποὺ ἡ λειτουργικὴ του τροπικὴ εἶναι τὸ γίνεσθαι, φέρει σὲ πρώτη μοῖρα τὴν ἀναγκαιότητα τῆς μελέτης τοῦ τρόπου, ποὺ διέπει τὴν ἀνάπτυξή του. Ὁ λειτουργικὸς αὐτὸς τρόπος τῆς ἐξέλιξης τοῦ εἶναι ἐκφράζεται ἐννοιολογικὰ μὲ ἓνα εἰδικὸ ὄρο, τὴ διαλεκτικὴ, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν

ἀφετηρία μὰ καὶ τὸ κέντρο κάθε φιλοσοφικῆς σπουδῆς, ποὺ ἀφορᾷ τὴ φύση τοῦ εἶναι.

Ὁ ὅρος διαλεκτικὴ ὑφείλεται στὸ *Ζήνωνα* τὸν Ἑλεάτη καὶ πρέπει νὰ νοηθῆ ἀπὸ ἀποψη λογικὴ σὰν τέχνη τοῦ διαλόγου καὶ ἀπὸ ἀποψη ὄντολογικὴ σὰν διαδοχὴ ἑτεροτήτων. Ἐτυμολογικὰ ὁ ὅρος παράγεται ἀπὸ τὸ ρῆμα διαλέγομαι καὶ παρουσιάζεται μὲ τὴν κλασσικὴ του μορφή στὸν *Πλάτωνα*, ποὺ ἡ ἀντίληψή του ἔχει σωκρατικὴ προέλευση. Στὸν «Κρατύλο» του λέγει χαρακτηριστικά: *τὸν δὲ ἐρωτᾶν καὶ ἀποκρίνεσθαι ἐπιστάμενον ἄλλο τι σὺ καλεῖς ἢ διαλεκτικόν;*» (390c). Εἶναι γνωστό, ὅτι ὁ Σωκράτης ἀνήγαγε τὴ διαλεκτικὴ σὲ ἐπιστήμη, ποὺ συνίσταται στὴν ἐπίδεξια θέσῃ ἐρωτημάτων σὲ τρόπο ποὺ νὰ ἐκμαιεύεται ἡ ἀπάντηση τοῦ συζητητοῦ.

Ἡ συμβολὴ τοῦ Σωκράτη εἶναι πολύτιμη καὶ στὴν ἐρευνα τῆς διαλεκτικῆς ἀπὸ ὄντολογικὴ ἀποψη. Σ' αὐτὸ τὸ νόημα διαλεκτικὴ σημαίνει διάκριση τῶν ἀνομοίων. Ὁ *Ξενοφῶν* ἀναφέρει σχετικά: «Ἐφη δὲ καὶ τὸ διαλέγεσθαι ὀνομασθῆναι ἐκ τοῦ συνιόντας κοινῇ βουλευέσθαι διαλέγοντας κατὰ γένη τὰ πράγματα». (Ἐπομνημ., IV, 5,12). Μὲ βάση τὴ σωκρατικὴ διδασκαλία ὁ *Πλάτων* δέχεται τὴ διαλεκτικὴ σὰν διάκριση τῶν ὁμοίων ἀπὸ τὰ ἀνόμοια, γεγονός ποὺ δίνει τὴ δυνατότητα τῆς ταξινομήσεως καὶ τῆς κατάταξης τῶν πραγμάτων σύμφωνα μὲ ὀρισμένες κοινὲς ιδιότητες: «τὸ κατὰ γένη διαιρεῖσθαι καὶ μήτε ταυτὸν εἶδος ἕτερον ἡγήσασθαι μήτε ἕτερον ὄν ταυτὸν οὐ τῆς διαλεκτικῆς φήσομεν ἐπιστήμης εἶναι;» (Σοφιστής, 253 d). Εἶναι βέβαια γνωστό, ὅτι ὁ Πλάτων δίνει στίς ἔννοιες ὄντικὴ ὑπόσταση καὶ ἡ διαλεκτικὴ του ταυτίζεται μὲ τὴ θεωρία τῶν Ἰδεῶν. Ἡ διάκριση ποὺ κάνει ἀνάμεσα στὸ αἰσθητὸ καὶ στὴν Ἰδέα παίρνει χαρακτῆρα ὄντολογικό.

Στὴ νεώτερη φιλοσοφία ὁ ὅρος διαλεκτικὴ ἔχει πλουσιὰ θέση. Ὁ *Hegel* μὲ βάση τὴν πλατωνικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ διαλεκτικὴ καὶ τὴν ἀντίληψη τοῦ Ἡράκλειτου γιὰ τὴ δυναμικὴ φύση τοῦ εἶναι καὶ τὴν κίνηση ποὺ διέπει τὸ πᾶν, δημιούργησε μιὰ θεωρία ἐρμηνευτικὴ τῆς προοδευτικῆς ἐξέλιξης τοῦ εἶναι. Ἡ ἀπόλυτη Ἰδέα, ἀφοῦ σὲ μιὰ στιγμὴ τῆς ζωῆς της ἀρνήθηκε τὴν ὑπαρξὴ της μέσα στὴν ἀπόλυτη καθαρότητα καὶ ἔγινε φυσικὸς κόσμος,

ἀναλαμβάνει σιγά - σιγά μιὰ προσπάθεια ἀνόδου πρὸς τὴν ἀφειρηρία της μὲ σκοπὸ τὴν ἐπάνοδο στὴν παλαιὰ καθαρότητα καὶ ἀμεσότητά της. Ἡ πορεία αὕτη γίνεται μὲ μέσο τὸ τριαδικὸ σχῆμα *θέση - ἄρνηση - σύνθεση*, πού σημαίνει διαδοχικὸ πέρασμα ἀπὸ μιὰ ποιοτικὴ κατάσταση σὲ μιὰ ἄλλη ἐξ αἰτίας τῶν ποσοτικῶν μεταβολῶν, πού παρατηροῦνται σὲ κάθε μιὰ, ἐπιφέροντας τὴν παραγραφή της. — Ἡ θεωρία ὅμως αὕτη δὲν εὐσταθεῖ, γιατί ἡ ποιοτικὴ μεταβολὴ δὲν ἔχει καμμιά σχέση μὲ τὶς ποσοτικὲς μεταλλαγές. Ἡ ποσότητα καὶ ἡ ποιότητα εἶναι διαφορετικὲς καταστάσεις. Ἡ ποσότητα ἔχει πῶς πολὺ σχέση μὲ τὴν ἄμορφη ὕλη, ἐνῶ ἡ ποιότητα εἶναι σύνολο ἰδιοτήτων, πού τὸ πνεῦμα ἀποδίδει ἢ ἀναγνωρίζει ὅτι ὑπάρχουν στὰ πράγματα. Τὸ ὅτι γίνεται πέρασμα ἀπὸ μιὰ κατάσταση σὲ μιὰ ἄλλη, εἶναι ἀναντίρρητο, μὲ τὴ διαφορὰ ὅμως ὅτι προσδιοριστικὸς παράγοντας τῆς μεταβολῆς εἶναι τὸ πνεῦμα, πού ἀπὸ τὴ δέσμη τῶν λανθανουσῶν δυνατηκότητων πού ἀποτελοῦν τὴν ἄλλη ὄψη τοῦ πράγματος, ἐκλέγει τὴν πῶς σύμφωνη μὲ τοὺς ἀντικειμενικοὺς ὅρους τῆς ὑπαρξῆς του (πρβ. Coutalos D., *La dialectique de l'Être Absolu*, σελ. 13 - 17).

Πάνω στὸ τριαδικὸ σχῆμα τῆς ἐξέλιξης πού δίδαξε ὁ Hegel, στηρίχτηκαν ὁ *Marx* καὶ ὁ *Engels* καὶ θεμελίωσαν τὸ διαλεκτικὸ καὶ ἱστορικὸ ὕλισμό. Ἀπὸ τὴν ἐγελειανὴ θεωρία ἀφῆρεσαν τὴν ἰδεαλιστικὴ της βάση καὶ στὴ θέση τῆς Ἰδέας ἔβαλαν τὴν ὕλη καὶ ἰδιαίτερα τὸν οἰκονομικὸ παράγοντα σὰν αἰτία προσδιοριστικὴ τῆς ἐξελικτικῆς πορείας τῶν κοινωνικῶν φαινομένων. Πρέπει ὅμως νὰ σημειώσωμε, ὅτι ἡ θεωρία τοῦ διαλεκτικοῦ ὕλισμοῦ, πού μερικὴ της μορφή εἶναι ἡ θεωρία τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ, ἀποτελεῖ διττὴ πλάνη, πρῶτα γιατί σφάλλει στὴν ἴδια τὴν ἐγελειανὴ θεωρητικὴ της βάση κι' ὕστερα γιατί οἱ δυσχέρειες πού παρουσιάζει ὡς ὕλισμός, εἶναι ἀνυπέρβλητες.

Ἡ διαλεκτικὴ σὰν τρόπος μεταλλαγῆς τοῦ εἶναι, καθὼς καὶ τῶν διαφόρων ὄντοτήτων πού ἀποτελοῦν ἐνσαρκώσεις του, παρουσιάζεται μὲ διάφορες μορφές. Ὁ σύγχρονος γάλλος φιλόσοφος *J. Wahl* δέχεται δυὸ εἰδῶν ὑπερβατικὴ διαλεκτικὴ, τὴν ἀνοδικὴ καὶ τὴν καθοδικὴ, ἀνάλογα ἀν προβάλλεται πρὸς τὶς ὑπερκειμένες ἢ τὶς ὑποκειμένες σχετικὰ μὲ τὸν ἄνθρωπο ὄντοτητες. Βασικὸ

χαρακτηριστικὸ καὶ τῶν δυὸ αὐτῶν μορφῶν διαλεκτικῆς εἶναι ὁ προσδιορισμὸς ποὺ ὁ ἄνθρωπος δέχεται ἢ ἀσκεῖ. Ἡ ἰδέα τῆς ἀνοδικῆς διαλεκτικῆς ἀνάγεται στὸν Πλάτωνα, ποὺ τὴ χρησιμοποιεῖ γιὰ νὰ δείξῃ τὴν ἀνοδο τοῦ ὑποκειμένου στὴν ἀνώτατη Ἰδέα τοῦ Ἀγαθοῦ. Στὸ Συμπόσιο ἐκφράζεται χαρακτηριστικὰ πάνω στὸ προκείμενο θέμα: «ὥσπερ ἐπαναβαθμοῖς χρώμενον ἀπὸ ἐνὸς ἐπὶ δύο καὶ ἀπὸ δυοῖν ἐπὶ πάντα τὰ καλὰ σώματα καὶ ἀπὸ τῶν καλῶν σωμάτων ἐπὶ τὰ καλὰ ἐπιτηδεύματα καὶ ἀπὸ τῶν ἐπιτηδεύματων ἐπὶ τὰ καλὰ μαθήματα καὶ ἀπὸ τῶν μαθημάτων ἐπ' ἐκεῖνο τὸ μάθημα τελευτῆσαι ὃ οὐκ ἔστιν ἄλλου ἢ αὐτοῦ τοῦ καλοῦ μάθημα καὶ γινῶ αὐτὸ τελευτῶν ὃ ἔστι καλόν». (211c).

6. Νομοτέλεια καὶ ἐλευθερία.

Συναφῆς πρὸς τὴν ἔννοια τῆς διαλεκτικῆς εἶναι καὶ ἡ ἔννοια τοῦ τρόπου, ποὺ διέπει τὸν καθορισμὸ τῆς δράσης τῶν παραγόντων τοῦ εἶναι. Ἄν τὸ εἶναι συνίσταται στὴ διαδοχὴ τῶν ἑτεροτήτων, τὸ γεγονὸς τοῦτο γίνεται μηχανικὰ καὶ ἀναγκαστικὰ ἢ παρεμβαίνουν συνειδητοὶ παράγοντες, ποὺ καθορίζουν τὴ ροὴ των; Ἄν δεχθούμε τὴν πρώτη ἄποψη, θὰ δεχθούμε καὶ νόμους ποὺ διέπουν τὴν ἐξέλιξη τοῦ εἶναι, πρᾶγμα ποὺ στὴ φιλοσοφία καλεῖται ἀναγκαιοκρατία, νομοτέλεια (determinismus), ποὺ ἐκφράζεται σὰν ἀρχὴ καθολικῆς ἰσχύος τῶν φυσικῶν νόμων. Κατὰ τὴν ἄποψη αὕτη δὲν ὑπάρχει οὔτε ἐνδεχομενικότητα οὔτε τυχερό, τὰ πάντα λειτουργοῦν μὲ ἀτεγκτὴ ἀυστηρότητα.

Συγγενῆς πρὸς τὴν ἔννοια τοῦ ντετερμινισμοῦ εἶναι καὶ ἡ ἔννοια τοῦ φαταλισμοῦ (fatalismus), τῆς μοιρολατρίας. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ γίνεται σύγχυση ἀνάμεσά των, γιὰτὶ ὑπάρχει σαφῆς διαφορὰ, ποὺ ἀναφέρεται στὴ φύση τοῦ αἰτιακοῦ παράγοντος, ποὺ προκαλεῖ τὴ λειτουργία τῶν φυσικῶν νόμων. Κατὰ τὸ ντετερμινισμό ὁ παράγοντας αὐτὸς ἐνυπάρχει μέσα στὰ πράγματα σὰν στοιχεῖο ἀναπόσπαστο τοῦ καταστατικοῦ τῆς λειτουργίας των, ἐνῶ κατὰ τὸ φαταλισμὸ εἶναι ὑπερβατικός, δηλαδὴ βρίσκεται ἔξω ἀπ' αὐτὰ καὶ παίρνει, ἀνάλογα μὲ τὴ θεωρία, πότε τὴ μορφή τοῦ Θεοῦ καὶ πότε τῆς Μοίρας.

Ντετερμινισμὸς καὶ φαταλισμὸς βρίσκονται σὲ ἀντίθεση μὲ

τὸ δόγμα τῆς ἐλευθερίας, πὸν δέχεται τὴ διαλεκτικὴ ἐξέλιξη τοῦ εἶναι μὲ βάση τὴν προοπτικὴ, πὸν δημιουργεῖ ἡ ἐλεύθερη βούληση τῶν ἐνσυνειδήτων παραγόντων. Οἱ δυὸ αὐτὲς τάσεις βρῆκαν εὐρύτατο πεδίο ἐφαρμογῆς στὸν τομέα τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας, πὸν ἐρευνᾷ τὸ γίνεσθαι τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΔΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΥΦΗ ΚΑΙ ΥΠΑΡΚΤΙΚΗ ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΕΙΝΑΙ

1. *Είναι και αιτιότητα.*

Ἡ δυναμικὴ ὑφή τοῦ εἶναι συνίσταται στὴ δυνατότητα τῆς μεταλλαγῆς τοῦ μὲ μορφή ἑτεροτήτων, ποὺ ἀφοροῦν τοὺς τρόπους τῆς ὑπόστασής της. Δικαιολογητικὸς λόγος τοῦ μορφολογικοῦ αὐτοῦ διαφορισμοῦ, ποὺ σὰν νοηθῆ ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς ιστορικῆς του συνέχειας ἀποτελεῖ τὸ γίνεσθαι, εἶναι ἡ δυνητικότητα, ποὺ μὲ μορφή λανθανουσῶν ἀλλὰ καὶ προδιαγεγραμμένων στὸ εἶναι καταστάσεων συνιστᾷ τὸν ἐξοπλισμὸ του. Ὅπως στὴ βιοματικὴ ροή — ποὺ εἶναι μιὰ μορφή τοῦ γίνεσθαι — ἡ αἰτιολογία τῆς σύστασης καὶ τῆς ἀνάπτυξής της στὸ χρόνο εἶναι ἐσωτερικὴ, τὸ ἴδιο καὶ στὸ γίνεσθαι τοῦ πραγματικοῦ — ποὺ εἶναι κι' αὐτὸ ροὴ διαδοχικῶν καταστάσεων — ἡ αἰτιολογία του ἀνάγεται στὴ σύνθεση τὴν ἴδια τοῦ εἶναι. Κάτω ἀπὸ τὴν πραγματικὴ του μορφή, ὅπως φαίνεται σὲ μιὰ ὠρισμένη στιγμὴ τῆς ιστορίας του, κρύβεται ἡ συστατικὴ καὶ γενεσιουργὸς τῆς συνεχείας του δυνητικότητα. Οἱ ἐξωτερικοὶ λόγοι παίζουν ἀπλῶς ρόλο ἐρεθισμῶν, ποὺ παρέχουν εὐκαιρία στὸ γίνεσθαι νὰ πάρη μιὰ τροπή, ποὺ προσδιοριστικὸς της ὄμως παράγοντας εἶναι ἡ πνευματικὴ δύναμη αὐτὴ ἐνυπάρχει μέσα στὴ σύνθεση τοῦ εἶναι σὰν πεμπτουσία καὶ σὰν κατευθυντήρια ἀρχή, ποὺ καθορίζει κάθε εἶδος τροπικότητα, εἴτε στὸν τομέα τῆς ὑπαρξῆς του ἀναφέρεται αὐτὴ εἴτε στὸ πεδίο τῆς λειτουργικῆς του διαλεκτικῆς. Οἱ ἐξωτερικοὶ αὐτοὶ λόγοι ἀσκοῦν λειτουργία ὄρων ἢ συνθηκῶν, ποὺ ἡ πλήρωσή των δημιουργεῖ τὸ κατάλληλο κλίμα, ποὺ θὰ καταστήσῃ δυνατὴ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ὑποστασιακῆς καὶ λειτουργικῆς τροπικότητας τοῦ εἶναι πρὸς τὴ μιὰ ἢ τὴν ἄλλη κατεύθυνση καὶ μὲ μιὰ ὠρισμένη χροιά ἢ μιὰ ἄλλη διαφορετικὴ ἀπ'

αὐτήν. Ἐννοεῖται, πὼς δὲν μπορεῖ νὰ ἀρνηθῆ κανεὶς σ' ἓνα ὠρισμένο μέτρο μιὰ δύναμη προσδιοριστικῆς ὑφῆς τῶν ὄρων αὐτῶν. Ὅσο ὁ βαθμὸς της εἶναι πιὸ μέγας, τόσο πιὸ δυνατὴ εἶναι ἡ ἐντύπωσή μας, πὼς αὐτοὶ ἐνεργοῦν σὰν οὐσιώδεις προσδιοριστικοὶ παράγοντες τῶν ἐπὶ μέρους γεγονότων, ποὺ ἡ συνισταμένη των καταλήγει νὰ εἶναι τὸ ἴδιο τὸ γίνεσθαι. Στὸ νόημα αὐτὸ μιλοῦμε γιὰ αἰτίες σὰν δυνάμεις ποὺ διέπουν τὰ φαινόμενα. Ἡ διατύπωσή των μὲ μορφὴ νομοθετικῆς ἀρχῆς συνιστᾷ τὸ νόμο τῆς αἰτιότητος, ποὺ εἶναι ἡ χαρακτηριστικώτερη μορφή τῆς νομοτέλειας. Σ' ἓνα ὠρισμένο μέτρο σχετικῆς φυσικῆς ἀξίας ἡ νομοτέλεια διέπει τὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα.

Αἰτία εἶναι ἓνας παράγοντας, ποὺ ἀνεξάρτητα ἂν ἐμφανίζεται σὰν ὄν ἢ σύνολο ὄντων, σὰν ἀντικείμενο ἢ σύνολο ἀντικειμένων καὶ τέλος σὰν γεγονὸς ἢ σύνολο γεγονότων, δημιουργεῖ σ' ἄλλο ὄν, ἀντικείμενο ἢ γεγονὸς ὄρους πρόσφορους γιὰ τὴν ὁργάνωση τῆς ὑπαρκτικῆς ἢ λειτουργικῆς του τροπικότητας μὲ τὴ μορφὴ μιᾶς ἑτερότητας ἢ μιᾶς σειρᾶς ἑτεροτήτων.

Ὡς πρὸς τὴ διάκριση τῶν αἰτιῶν χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ θεωρία τοῦ Ἀριστοτέλη, ποὺ δέχεται τὰ ἀκόλουθα εἶδη:

α) Ὑλικὴ αἰτία ἢ ὕλη, ὅπως εἶναι τὸ μάρμαρο στὴν κατασκευὴ ἑνὸς ἀνδριάντος.

β) Τυπικὴ αἰτία ἢ εἶδος, ὅπως εἶναι ἡ μορφὴ τοῦ ἀνδριάντος στὸ προηγούμενο παράδειγμα.

γ) Ποιητικὴ αἰτία ἢ τὸ «ὄθεν ἢ ἀρχὴ τῆς κινήσεως», ὅπως εἶναι ὁ καλλιτέχνης — γλύπτης ποὺ ἔκανε τὸ ἄγαλμα.

καὶ δ) Τελικὴ αἰτία ἢ τὸ «οὗ ἕνεκα», ὅπως εἶναι ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνδριάντος, π.χ. ἡ τοποθέτησή του σ' ἓνα δημόσιο χῶρο γιὰ στολισμό.

Γνωστὴ εἶναι ἡ μεταφορὰ τῶν ὄρων αὐτῶν στὴ διεθνῆ χρῆση, ποὺ ἔγινε κατὰ τὸ Μεσαίωνα μὲ τὴν ἀκόλουθη μορφὴ: Causa materialis — causa formalis — causa efficiens — causa finalis.

2. Οἱ ἰδιότητες τοῦ εἶναι.

Θεωρούμενο σὰν ἀναφορικὸ ἀντικείμενο τὸ εἶναι προσδιορίζει γνωστικὰ τὴ νοοῦσα συνείδηση, ποὺ παίρνει ἀπέναντί του μιὰ

διπολική θέση θεώρησης ἕξ αἰτίας τῆς διπολικότητος, ποὺ χαρακτηρίζει τὴν ἴδια τὴ διάρθρωσὴ του : εἶναι σὰν καθαρὴ καὶ καθολικὴ οὐσία, ποὺ καλύπτει τὸ σύνολο τοῦ πραγματικοῦ καὶ εἶναι σὰν μερικὲς ὄντοτητες, ποὺ τὸ ἐνσαρκώνουν καὶ τὸ ἐκφράζουν μὲ μορφή συγκεκριμένη. Στὴν πρώτη περίπτωσι τὸ εἶναι ἐμφανίζεται σὰν μιὰ συνεχὴς ὄντοτητα χωρὶς ὄρια, γιὰτὶ ἐκτείνεται στὸ ἀπροσδιόριστο τοῦ ἀπείρου. Στὴ δεύτερη περίπτωσι ἕξ αἰτίας τῶν χωρικῶν ὄριων, ὅπου περικλείεται ἡ ὑπαρξὴ κάθε μερικοῦ ὄντος, καθὼς καὶ τῶν χρονικῶν ὄριων, ὅπου περιορίζεται ἡ ἀνάπτυξι τοῦ λειτουργικοῦ του δυναμισμοῦ, τὸ εἶναι φέρει ἀποσπασματικὸ καὶ συνεπῶς τυπολογικὰ διαφοροποιημένο χαρακτήρα ἔκφρασι. Τὸ γεγονὸς ὅμως αὐτὸ δὲν ἀποκλείει τὴν ὑπαρξὴ ἐνότητος, ποὺ συνδέει τὰ μερικὰ ὄντα καὶ χρησιμεύει σὰν ὄντολογικὴ βάση θεμελίωσι τῆς κοινότητος, ποὺ εἶναι δυνατό νὰ δημιουργηθῇ ἀνάμεσά των, ἀποκαθιστώντας ἔτσι τὴν ἐνότητα, ποὺ χαρακτηρίζει τὸ εἶναι στὴν πηγαία του καθαρότητα. Ἡ ἀποσπασματικὴ ἔκφρασι τοῦ καθαροῦ εἶναι καὶ ἡ αἰτιακὴ τῆς ἀναγωγῆ στὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἐνσάρκωσις του μὲ μορφή αὐτονόμων ἐμπειρικῶν ὄντων ἐπιφέρει σὰν συνέπεια τὸν ἐξοπλισμὸ των μὲ ὠρισμένες βασικὲς ιδιότητες, ποὺ φανερώνουν τὴ θέσι τῆς κάθε μιᾶς μέσα στὸν κόσμον τῶν σχέσεων, ποὺ συνιστᾷ τὸ πραγματικόν.

Θεωρούμενος ἀπὸ τὴν ἀποψη μιᾶς προοδευτικὰ ἐλαττούμενης συνοχῆς τῶν μερικῶν ὄντων καθὼς καὶ τῶν καταστάσεων των, οἱ ιδιότητες αὐτὲς εἶναι οἱ ἀκόλουθες :

α) Ἡ ἐνότητα, ποὺ σημαίνει ἐνσάρκωσι τοῦ εἶναι μὲ τὶς ἑξῆς μορφές :

1) εἴτε σὰν πρωτογενῆς ὄντοτητα, ποὺ ἔχει συσταθῆ ὡς μονάδα μεταφυσικῆς ὑφῆς, ὅπως π.χ. ἡ συνείδησι τοῦ ἐγώ, ποὺ ἡ ἀπουσία συστατικῶν μερῶν κάνει δυνατὴ τὴν παρουσία τῆς ὡς καθολικῆς ἐνότητος,

2) εἴτε σὰν δευτερογενῆς ὄντοτητα, δηλαδὴ προῖον συγχώνευσις ὠρισμένων μερικῶν συστατικῶν τῆς μονάδων. Παράδειγμα, μιὰ καθωρισμένη μαθηματικὰ ποσότητα, ποὺ χρησιμεύει σὰ μῆτρο σύγκρισις ἄλλων ποσοτήτων.

β) Ἡ ταυτότητα, ποὺ εἶναι κοινὴ ιδιότητα πολλῶν καταστάσεων, ποὺ χάρι σ' αὐτὴν ἀνάγονται σὲ μιὰ μονάδα ἀνεξάρ-

τητα ἀπὸ τῆ θεώρησής της σὲ διάφορες χρονικὲς στιγμὲς. π.χ. συνείδηση, πνευματικότητα, νόηση ταυτίζονται σὰν καταστάσεις δηλωτικὲς τοῦ καθαροῦ ἐγώ.

γ) Ἡ *ὁμοιότητα*, ποὺ εἶναι ἡ μορφή ἐκείνη τῆς κοινότητος, ποὺ δὲν ἐπιφέρει τὴ συγκρότηση τῶν μονάδων — φορέων της σὲ μιὰ ἀνώτερη ὀργανικὴ σύνθεσις, μὰ ἐπιτρέπει τὴν αὐτοτέλειά των ἀπὸ ἀποψη ὑπαρκτικὴ καὶ λειτουργικὴ.

Ἡ ἐνότητα, ἡ ταυτότητα καὶ ἡ ὁμοιότητα θεμελιοῦνται πάνω στὸ στοιχεῖο τῆς κοινότητος, ποὺ διατηρεῖ τὴ συνοχὴ τῶν συστατικῶν μερῶν μιᾶς σύνθετης μονάδας ἢ τὴν ὀργανικὴ ἐνότητα μιᾶς ἀπλῆς.

δ) Ἡ *διάκριση* σημαίνει ὄχι κοινότητα, ἀλλὰ ριζικὴ διαφορὰ μὲ συνέπεια τὴν πλήρη ἐξατομίκευση τῶν μερικῶν ὄντων ὅπου ἀναφέρεται. Ἡ διάκριση γίνεται, ὅταν κάνωμε σύγκριση ὄχι μὲ βάση τὴν κοινότητα, ἀλλὰ τὴ διάσπασι τῆς συνοχῆς τῶν ὄντων.

ε) Ἡ *ἀντίθεση* εἶναι ἡ ἀνώτερη καὶ στὸν πιὸ ἔντονο βαθμὸ διάκριση καὶ σημαίνει ποιοτικὴ διαφορὰ. Μὲ βάση αὐτὴν ὁ *Hegel* προβαίνει στὴν πλήρη ἐξακρίβωση τῶν χαρακτηριστικῶν ιδιοτήτων κάθε μονάδος καὶ αὐτὴν θεωρεῖ σὰν τὸ πιὸ οὐσιῶδες κριτήριο τῆς ἀλήθειας.

3. Οἱ τρόποι τοῦ εἶναι.

Μιὰ ἄλλη συνέπεια τῆς διάκρισης ἀνάμεσα στὴν πηγαία καθαρότητα τοῦ εἶναι καὶ στὴν ἐμπειρικὴ του ἐνσάρκωση εἶναι ἡ ὀργάνωση τῆς μορφολογίας του. Ὑπάρχουν μορφὲς τοῦ εἶναι, ποὺ τίς καθιστοῦν δυνατὲς οἱ συστατικοὶ ὄροι τῆς ἐμπειρίας. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ μορφὲς, ποὺ ἡ ὑπαρξὴ των εἶναι δυνατὴ μόνο στὴ σφαῖρα τῆς καθαρῆς μετεμπειρίας, δηλαδὴ τῶν καθαρῶν οὐσιῶν. Οἱ τρόποι ποὺ χαρακτηρίζουν τὴ μορφολογικὴ διάρθρωση τοῦ εἶναι στοὺς δυὸ αὐτοὺς τομεῖς τῆς ὑπαρξῆς εἶναι οἱ ἀκόλουθοι.

α) Τὸ δυνατό καὶ τὸ ἀδύνατο.

Δυνατὸ εἶναι μιὰ μορφή τοῦ εἶναι, ποὺ βρίσκεται σὲ πλήρη ἀντιστοιχία μὲ τοὺς ὄρους ποὺ θεωροῦνται ἀπαραίτητοι γιὰ τὴν ἔκφρασή της. Ἀνάλογα μὲ τὸ πεδίο ὅπου πληροῦνται οἱ συστα-

τικοὶ ὄροι τοῦ δυνατοῦ κι' ἀνάλογα μὲ τὸ βαθμὸ πλήρωσής των, τὸ δυνατό διακρίνεται στὶς ἀκόλουθες μερικὲς μορφές :

1. *Δυνατὸ ἀπόλυτο*, ὅπως π.χ. εἶναι στὰ πλαίσια τῆς μετεμπειρίας ἢ θεότητα - ἐνσάρκωση κάθε δυνατοῦ. Τὸ ἴδιο, στὰ πλαίσια τῆς ἐμπειρίας ἢ ἐπέλευση ἑνὸς γεγονότος, πού προσδιορίζεται ἀπόλυτα ἢ ἀπὸ τὴ φυσικὴ νομοτέλεια ἢ ἀπὸ τὴν ἐλευθερία δράσης τοῦ ὑποκειμένου.

2. *Δυνατὸ σχετικό*, πού εἶναι ταυτόσημο μὲ τὸ ἐνδεχομενικό. Ἐδῶ διαπιστώνομε μιὰ ἰσοσθένεια τῶν συστατικῶν καὶ τῶν μὴ συστατικῶν ὄρων πλήρωσης ἑνὸς γεγονότος, πού ἀποτελεῖ περιεχόμενο τῆς μορφῆς αὐτῆς τοῦ δυνατοῦ.

Ἀδύνατο εἶναι ἡ μορφή ἐκείνη τοῦ εἶναι, πού τελεῖ σὲ πλήρη ἀντίθεση μὲ τοὺς ἀντικειμενικοὺς ὄρους, πού τῆς προσφέρονται γιὰ τὴν πραγματοποίησή της. Παράδειγμα, ἡ προβολὴ ἐμποδίου πού ἐκμηδενίζει κάθε προσπάθεια γιὰ τὴν πραγματοποίηση ἑνὸς σχεδίου.

β) *Τὸ πραγματικὸ καὶ τὸ δυνατικὸ.*

Πραγματικὸ εἶναι ἡ συγκεκριμένη μορφή τοῦ εἶναι, πού παρουσιάζεται σὲ μιὰ ὠρισμένη χρονικὴ στιγμή, ἐνῶ *δυνατικὸ* εἶναι ἡ ἀπειρία τῶν λανθανουσῶν καταστάσεων, πού ὑπὸ τὴν πλήρωση ὠρισμένων ὄρων, ὑποκειμενικῶν ἢ ἀντικειμενικῶν, θὰ λάβουν συγκεκριμένη μορφή. Ἡ διάκριση αὐτὴ εἶναι ταυτόσημη μὲ τὴν ἀριστοτελικὴν διάκριση ἀνάμεσα στὸ *πράγματι* καὶ στὸ *δυναμει*, πού χαρακτηρίζεται βέβαια ἀπὸ κάποια ρευστότητα καὶ σχετικότητα, γιατί ἓνα καὶ τὸ ἴδιο πρᾶγμα μπορεῖ νὰ εἶναι ταυτόχρονα καὶ *πράγματι* καὶ *δυναμει* (π.χ. σπόρος - φυτό).

γ) *Ἡ οὐσία καὶ τὸ συμβεβηκός.*

Οὐσία εἶναι ἡ μορφή ἐκείνη τοῦ εἶναι, πού περιλαμβάνει τὶς σταθερὲς καὶ ἀμετάβλητες ἰδιότητές του, ἐνῶ *συμβεβηκός* εἶναι μιὰ μορφή πού ἡ ἔλλειψή της δὲν ἐπιφέρει στὸ ὄν καμμιά βασικὴ μεταλλαγή. Σὰν οὐσία ὁ *Kant* δέχεται τὸ πρᾶγμα καθ'αυτὸ, δηλαδή μιὰ αὐτοδύναμη ὑπαρκτικὰ ὄντοτητα, πού βρῖσκεται σ' ἓνα τομέα ἀπρόσιτο στὸν ἄνθρωπο. Ὁ *Hegel* ταυτίζει τὴν οὐσία μὲ τὴν ἐμφανῆ μορφή τοῦ εἶναι, πού ἀποτελεῖ τὸ πρῶτο

βήμα ἐξόδου του ἀπὸ τὴν ἀμεσότητα στὴν ἐμμεσότητα. Τέλος, ὁ *Husserl* δέχεται τὴν οὐσία σὰν ὑπόστρωμα καὶ συστατικὸ πυρῆνα ὄλων τῶν ὄντων.

δ) *Τὸ πεπερασμένο καὶ τὸ ἄπειρο.*

Ἡ διάκριση αὐτὴ γίνεται μὲ βάση τὸ κριτήριο τοῦ μεγέθους.

Πεπερασμένο εἶναι ἡ μορφή ἐκείνη τοῦ εἶναι, ποὺ βρίσκεται κλεισμένη μέσα σὲ αὐστηρῶς καθωρισμένα ὅρια, ποὺ προσδιορίζουν τὴν ἔκταση τῶν δυνατοτήτων τῆς ἀπὸ ἀποψη ὑπαρκτικῆ καὶ λειτουργικῆ (π.χ. ὁ ἄνθρωπος).

Ἄπειρο εἶναι ἡ μορφή τοῦ εἶναι, ποὺ δὲν ἔχει οὔτε χωρικά οὔτε χρονικά ὅρια καὶ ποὺ οἱ δυνατότητές τῆς εἶναι ἔξω ἀπὸ κάθε σύγκριση καὶ μέτρηση. Ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ ἀπείρου ὡς καθολικῆς ὄντοτητας πρέπει νὰ νοηθῆ σ' ἓνα ἰδιότυπο νόημα, ὅτι δηλαδή ἡ ὄντοτητα αὐτὴ συνιστᾷ μιὰ ὁλότητα ἢ ἐνότητα χωρὶς ὅρια, γιατί σὲ ἐναντία περίπτωση ἡ ὑπαρξὴ των θὰ ἀναιροῦσε τὴν ἔννοια τοῦ ἀπείρου.

Ἡ ἔννοια τοῦ ἀπείρου εἶναι θετικὴ καὶ ὄχι ἀρνητικὴ καὶ πλασματικὴ, ὅπως πρεσβεύει ὁ *Hamilton*. Ὅπως παρατηρεῖ πολὺ σωστὰ ὁ *Fénélon*, τὸ πεπερασμένο εἶναι ἡ ἄρνηση τοῦ ἀπεριορίστου τῶν ὄριων καὶ τὸ ἄπειρο εἶναι ἡ ἄρνηση τῆς ἄρνησης, δηλαδή μιὰ θέση. Συνεπῶς τὸ ἄπειρο ἔχει θετικὴ ὑπαρξή. Παρ' ὅλο ποὺ ὁ *Spencer* εἶναι ἐμπειρικός, δέχεται τὴν ἔννοια τοῦ ἀπείρου σὰν θετικὴ καὶ ταυτόσημη μὲ τὸ πεπερασμένο ἀπὸ ἀποψη περιεχομένου καὶ συνεπῶς ἀπὸ ἀποψη ὑπαρκτικῆς θετικότητας. Ἡ μόνη διαφορὰ ποὺ ὑπάρχει ἀναμεσά τους εἶναι ἡ ὑπαρξὴ ὄριων στὸ πεπερασμένο καὶ ἡ ἀνυπαρξία των στὸ ἄπειρο.

ε) *Τὸ ἀπόλυτο καὶ τὸ σχετικὸ.*

Βασικὸ κριτήριο τῆς διάκρισης αὐτῆς εἶναι ἡ ὑπαρξή. Ἀπόλυτο εἶναι τὸ αὐτοδύναμο, τὸ αὐτοτελές, τὸ χωρὶς ὄρους, ἐνῶ σχετικὸ εἶναι ἐκεῖνο, ποὺ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοὺς προσδιοριστικούς τῆς ὑπαρξῆς του ὄρους.

στ) *Τὸ τέλειο καὶ τὸ ἀτελές.*

Κριτήριο τῆς διάκρισης στὴν περίπτωση αὐτὴ εἶναι ἡ ποιότητα.

Ε.Π.Α. της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Τέλειο εἶναι ἢ μορφή ἐκείνη τοῦ εἶναι, πού παρουσιάζεται προικισμένη μὲ τὸ μέγιστο δυνατὸ τῶν συστατικῶν της ἰδιοτήτων, ἀνεπτυγμένων στὸν πιὸ μεγάλο βαθμό.

Ἄτελές εἶναι μιὰ μορφή, πού οἱ δυνατότητές της εἶναι περιορισμένες ἐξ αἰτίας τῶν ὅρων, πού προσδιορίζουν τὴν ὅλη ὀργάνωση τῆς τροπικότητάς της, ὑπαρκτικῆς καὶ λειτουργικῆς.

Ἐννοεῖται, πὼς μόνο στὸν τομέα τῆς μετεμπειρίας εἶναι δυνατὴ ἢ ὑπαρξὴ τοῦ ἀπείρου - ἀπολύτου - τελείου, ἐνῶ ἀπ' ἐναντίας τὸ πεπερασμένο - σχετικὸ - ἀτελές συνιστᾷ τρόπους ἐπιδεκτικὸς ἔκφρασης στὸν τομέα τῆς ἐμπειρίας. Ὡστόσο ἡ ταυτότητα ὑποστρώματος ὅλων τῶν δυνατῶν μορφῶν ἐνσάρκωσης τοῦ εἶναι καὶ συνεπῶς τὸ γεγονὸς τῆς μέθεξης τῶν πεπερασμένων καὶ ἀτελῶν ὄντων στὴν οὐσία τοῦ ἀπολύτου καὶ τοῦ τελείου κάνει ἱκανὰ τὰ πεπερασμένα ὄντα νὰ ἐπιτύχουν μιὰ ἔξοδο ἀπὸ τὸ εἶναι των καὶ μιὰ ἄμεση βίωση τῆς θεότητας - πεμπουσίας τοῦ Παντός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΟ ΓΙΓΝΕΣΘΑΙ

Είπαμε προηγουμένως, ὅτι τὸ γίγνεσθαι εἶναι ταυτόσημο μὲ τὸ εἶναι, γιατί ἀποτελεῖ λειτουργική του τροπικότητα. Τὸ γεγονός τοῦτο ἀνάγεται στὴ δυναμικὴ ὑψὴ τοῦ εἶναι καὶ χάρις σ' αὐτὴν ἐπέρχεται ἡ διαδοχὴ τῶν ἑτεροτήτων.

Γιὰ τὴν καλύτερη κατανόηση τοῦ προβλήματος τοῦ γίγνεσθαι κρίνομε ἀπαραίτητη τὴν ἔρευνα τοῦ προβλήματος τοῦ μὴ—εἶναι.

Ι. ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΜΗ - ΕΙΝΑΙ ΚΑΙ ΑΝΑΙΡΕΣΗ ΤΩΝ ΘΕΩΡΙΩΝ ΤΗΣ ΘΕΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΥΠΟΣΤΑΣΗΣ

Γιὰ τὴ θετικὴ ὑπόσταση τοῦ μὴ - εἶναι ἀποφαίνονται οἱ ἀκόλουθες θεωρίες.

α) Τὸ μὴ - εἶναι συνιστᾶ μαζὶ μὲ τὸ εἶναι ἓνα δυῖσμο ἐρμηνευτικὸ τῆς ἐπέλευσης τοῦ γίγνεσθαι, ποὺ δὲν εἶναι παρὰ ἡ διαδοχὴ τῶν δύο αὐτῶν ἀντιθέτων καταστάσεων. Ἡ θεωρία ὅμως αὐτὴ δὲν εὐσταθεῖ, γιατί ἡ θετικὴ ὄντικὴ ὑπόσταση τοῦ μὴ - εἶναι θὰ ἀναιροῦσε τὴν ὑπόσταση τοῦ εἶναι καὶ συνεπῶς θὰ ἐπέφερε τὴν ἐκμηδένισή του, πράγμα ποὺ βρῖσκεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν πραγματικότητα.

β) Τὸ μὴ - εἶναι συνιστᾶ μιὰ ἀντιθετικὴ ὄντοτητα, ποὺ παριστάνεται μὲ κατηγορήματα ἀντίθετα τῶν κατηγορημάτων τοῦ εἶναι. Ἐὰν τὸ εἶναι ἐμφανίζεται σὰν ἀμεσότητα, πνευματικότητα, ἀγαθό, θετικότητα, δημιουργικότητα κλπ., τὸ μὴ - εἶναι παρουσιάζεται σὰν ἐμμεσότητα, ὑλικότητα, κακό, ἄρνηση, καταστροφὴ κλπ. Καὶ ἡ θέσις ὅμως αὐτὴ δὲν εὐσταθεῖ, γιατί καὶ τὰ κατηγορήματα, ποὺ εἶναι ἀντίθετα ἐκείνων τοῦ εἶναι, παρουσιάζουν κι' αὐτὰ καταστάσεις ἐξ ἴσου θετικές, ὑπαρκτές ὅπως καὶ οἱ καταστάσεις τοῦ εἶναι. Στὰ κατηγορήματα αὐτὰ διαπιστώνομε διαφορισμὸ χροιάς κι' ὄχι ἀρνητικὴ ὑπόσταση ἱκανὴ νὰ διαδεχθῆ

τῆ θετικῆ ὑπόστασι ὡς καθαρὴ ἄρνησι. Μιὰ τέτοια διαδοχὴ θὰ σήμαινε τὴν ἐκμηδένισι τοῦ εἶναι καὶ συνεπῶς τὴν ἀνυπαρξία τοῦ παντός, γεγονὸς ποὺ ἀντιβαίνει στὴν πραγματικότητι.

γ) *Τὸ μὴ - εἶναι συνιστᾶ μιὰ δύναμη ἀνταγωνιστικὴ τοῦ εἶναι.* Καὶ ἡ θέσι αὐτὴ δὲν εὐσταθεῖ, γιὰτι ἀν συνέβαινε κάτι παρόμοιο, τὸ μὴ - εἶναι θὰ ἦταν μιὰ δύναμη ἐξ ἴσου θετικὴ μὲ τὸ εἶναι καὶ συνεπῶς δὲν θὰ ἦταν μὴ - εἶναι. Ἡ ἔλλειψι θετικότητις ὑπαρξίς σημαίνει καὶ ἔλλειψι ἰκανότητις ἀνταγωνισμοῦ. Ἡ ἰκανότητις αὐτὴ εἶναι μιὰ μορφὴ τῆς λειτουργικῆς γενικὰ διαλεκτικῆς, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὡς ὑπάρχουσα, ἐφ' ὅσον δὲν ἐξασφαλίζεται καὶ ἡ ὑπαρξι ὡς θετικὴ κατάστασι, ποὺ τῆς χρησιμεύει ὡς βάση.

δ) *Τὸ μὴ - εἶναι ἀποτελεῖ ἀρνητικὸ ὄρο τῆς λειτουργίς τῆς αἰτιότητις.* Ἐδῶ ὁμως πρέπει νὰ παρατηρήσωμε, πῶς ἡ ἀρνητικὴ αἰτιότητις εἶναι καθαρὸ πλάσμα, γιὰτι ἀν ἓνα γεγονὸς ἐπῆλθε ἐξ αἰτίας τῆς ἔλλειψις ὀρισμένων θετικῶν ὄρων, αὐτὸ συνέβη γιὰτι στὴ θέσι των ὑπεισηλθῶν ἄλλοι ἐξ ἴσου θετικοὶ ὄροι, ποὺ εὐνόησαν τὴν ἐπέλευσὴ του.

Σὲ τί λοιπὸν συνίσταται τὸ μὴ - εἶναι ; ἀπλούστατα εἶναι τὸ καθαρὸ μηδέν, ἡ ἀπόλυτη ἄρνησι, πλάσμα νοητικὸ ἐξυπηρετικὸ τῆς ἀνάλυσις καὶ τῆς ἐρμηνείας τῶν φαινομένων. Σὰν μόνη θετικὴ μορφὴ τοῦ μὴ - εἶναι πρέπει νὰ θεωρήσωμε τὴν ἄρνησι ὡς ψυχολογικὴ καὶ νοητικὴ λειτουργία. Ἡ μορφὴ ὁμως αὐτὴ εἶναι ἰδιότυπη, γιὰτι τὸ περιεχόμενό της, δηλαδὴ τὸ ἀντικείμενό της εἶναι τὸ καθαρὸ μηδέν.

Σὰν συνέπεια τῆς μὴ θετικῆς ὑπαρξίς τοῦ μὴ - εἶναι μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ καὶ ἡ ἀναίρεσι τῆς θεωρίας, ὅτι τὸ πᾶν προῆλθε ἀπὸ τὸ μὴ εἶναι, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ μηδέν. Ἐπομένως τὸ γίγνεσθαι δὲν πρέπει νὰ νοηθῆ ὡς διαδοχὴ εἶναι καὶ μὴ εἶναι. Σὲ τί συνίσταται τότε τὸ γίγνεσθαι ;

II. Η ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΓΙΓΝΕΣΘΑΙ

Πρὶν δώσωμε τὴν τελικὴ ἀπάντησι σ' αὐτὸ τὸ ἐρώτημα, καλὸ θᾶναι νὰ ἰδοῦμε πῶς ἀντιμετώπισαν τὸ πρόβλημα αὐτὸ κατὰ καιροὺς οἱ φιλόσοφοι.